

UNUTAMADIĞIM KELİMELER

Turan KARATAŞ

Üniversite öğrencisiyken bir dersin vazifesi gereği okuduğum ve unutamadığım kitaplardan biri de Nihad Sami Banarlı'nın *Türkçenin Sırları*'dır. İlk o zaman fark ettim kelimelerin de bir kaderi olduğunu. Âdeta bir insan gibi yaşayıp öldüklerini veya katledildiklerini... İtibar gördükleri zamanlar, gözden düştükleri devirler bulunduğunu... Kelimelerin bile ideolojik/siyasi takibe uğradıklarını, ötekileştirildiklerini, kovduklarını, yasaklandıklarını, gözden düşürüldüklerini öğrendim.

Öğrenim alanım icabı, ama bilhassa bu kitap vesilesiyle dilin geniş bir kâinatı olduğunu sezer gibi olmuştum. Zihnime sorular düşmeye başladı. Demek ki, dedim, dilin de sırları var. Bunlara erişmek için dil dediğimiz mucizenin kaidelerini bilmek, tarihinden haberdar olmak, gizli odalarını, derin kuyularını ziyaret etmek gerekiyordu.

Okudukça ve yazdıkça tanıdığım, anladığım, dahası sevdiğim dili, milletlerin/ medeniyetlerin muhteşem bir sarayına benzetirim. Öyle yüz odalı, bin köşeli de değil, tüm konuşurlarını, yazanlarını barındıran muazzam bir yapı. Her bir kelime, kavram, terim, deyim, tabir, kavlimce bu sarayın has odaları gibidir. Orada eğlenmedikçe, onun atlas döşeklerinde dinlenmedikçe dilin sırlarına aşına olunmuyor.

Bir hususu belirtmeden geçmeyeyim. Yıllar geçtikçe fark ettim, Nihad Sami'den ayrıldığım tarafı. Bir kere onun gibi 'mutaassıp' değildim. 'Bir kesim' buldu veya 'uydurdu' diye kelimelere düşmanlık etmedim, edemem. Dolaşıma girmişse, milletin, dilin malı olmuşsa sevgiyle kullanırım. Şurası da var, güzelin, değerlinin yaşaması için 'muhafazakâr' bir tutuma da meyilliyimdir.

Bugün artık kullanılmayan, belki unutilan, fakat benim unutamadığım; yer yer ve yerli yerinde kullanılmasını arzu ettiğim, en azından bir fırsatını bulup kullanmağa can attığım, böylelikle medeniyetimizin bir değerine, dilimizin, kültürümüzün zengin bir köşesine işaret edeceğini bildiğim kelimelerimizden söz açmak istiyorum. Onlarla her karşılaşmada zihnime akan manadan, gönlüme yayılan duygudan; kulağıma gelen sestem/musikiden, velhasıl dimağımda kalan tattan bahsetmek niyetindeyim.

‘Sözcük’ yerine ‘kelimeyi’ yeğlemem, ikincisinin köklerimize, kadim zamanlara yönelik çağrışım zenginliğidir. Her ikisini de yeri geldiğince çekincesiz, sevgiyle kullanırım. Bilirsiniz, kelime/ sözcük, salt anlam değildir. Sesiyle ahenk, çağrışımlarıyla zengin anlam ocağı, dahası hayale getirdiği görüntülerle renkli bir tablodur. Parıltıdır.

Ne zaman, pek az kaleme ve kelama konuk olan, kullanımdan uzağa düşmüş, zihnimin aşınası bir kelimeyle karşılaşsam, eski bir tanıdığı, bir dostu görmüş gibi sevinirim. Tuhaf bir duygudur bu. Anlatılamaz.

Bu küçük/ kısa denemeleri, bilesiniz ki, daha çok kendim yahut benim hassasiyetimdeki bir avuç insan için yazıyorum. Bir yonteme bağlı kalmayacağımı, abece sırası takip etmeyeceğimi şimdiden haber vereyim. Yazdıklarımın giriş, gelişme sonuç gibi bölümleri de olmayacak. Yıllar sonra karşılaştığım eski bir dostu, bir sevgiliyi, bir hısım yahut akrabayı anlatır gibi bahis açacağım onlardan, bende kalan yanılla ve özlemlerle. Küçük küçük bilgilere de yer vermeyeceğim diyemem.

‘Benci’liğin, şahsi emelimin yanında içtimai bir kaygım dahi yok denemez. Toplum olarak bir arada, birbirimize tahammül ederek yaşamayı, konuşmayı, dertleşmeyi, tartışmayı öğrenirsek bir gün; eş anlamlı kelimelerin/ sözcüklerin de birlikte kullanılacaklarına, berhayat olmaları şartının diğerinin yok oluşuna bağlanmayacağına inanıyorum.

BERHUDAR

Bu kelime beni çocukluğuma, bilhassa bayramlara, akraba büyüklerinin merhametli sesine götürür. Eli öpülen yaşlıların dudaklarından âdeta bir mırıltılı hâlinde dökülen “berhudar ol evladım” ifadesinin içinde, bir merhametin kanat çırpıtığını hisseder/d/im. Dimağıma yayılan naif bir mananın ardından içimde beliren azim bir hürmet hissi. ‘Hürmet’ diyorum, bu sadece sözü söyleyene değil, ifadeye idi aynı zamanda. “re” sesinin tekrarından mıdır? “re” ve “ha”nın baskın armonisinden mi? Belki. Çünkü ‘rahman’ ve

‘rahim’ kelimeleri de bu seslerle gelmiştir kulağımıza. Hâlen öyle gelir. Bunun bilinçle sağlanan bir çağrışım olduğunu düşünemezsiniz.

“Berhurdar ol” sözüyle bir hayır dua, bir algış¹, iyi niyet temennisinde bulunulduğunu sezerdim; fakat ifadenin “Bu güzel davranışından dolayı hayır gör, iyiliklerden hissedar ol, devlete ve ikbale kavuş!” gibi anlamlar içerdiğini bilmezdim o zamanlar.

Kelimenin muhaffefi “berhudar”. Anadolu ağızlarında hatta Türkçede yaygın olarak kullanılan biçimi de böyle. *Hissemend, behremend, fezyâb, nasibdâr, mesud* dahi Osmanlı Türkçesinde neredeyse aynı manada kullanılıyor. *Mutlu, onan, mükâfatını alan, umduğuna ermiş, nail olmuş* karşılıklarını ise yeni sözlüklerde görebilirsiniz daha çok. Muallim Naci, malum sözlüğünde, “Yalnız insan hakkında kullanılır.” kaydını düşmüş, açıklamasının ardından. Farsça özgün seslendirilişini esas alarak “berhordar” şeklinde yazan bir iki kaynak olsa da, bana sorarsanız, Türkçede daha zarif bir sese kavuşmuştur kelime. İlk hecedeki ince sesin etkisiyle, baskısıyla “berhüdar” biçiminde söylendiğini de duymuşluğum var.

17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı’nda “berhordâr” karşısına bkz. ‘baht-âver’ kaydı düşülmüş, gittiğimiz maddede ise kelimenin onlarca anlamdaşına yer veriliyor. Meraklılar için birkaçını sıralamak isterim: *kutlu, mutlu, uğurlu, nasipli, talihli, mübarek, huceste, devletli, saadetli, saîd, mesud, meymûn, bahtlı, bahtyâr, devletpenah, kâmrân, kâmbîn, kâmyâb, kâmkâr, nikbaht...*

Lügatlerde dolaşırken berhu/r/dar için verilmiş birçok izah gördüm, örnekler okudum. “Tuttuğu işten semere gören, feyizlenen” karşılığını pek beğendim. Kelimeyi manalandırmak, daha doğrusu onun anlamını açmak, kuşkusuz bir hüner işi. Bilgi, birikim, sezgi ile beraber etkili bir anlatım da gerektiriyor. Sözlükler, buna göre kıymet kazanıyor kuşkusuz.

Şu bilgi notunu da bir sevincin ışıması olarak kaydedeyim. Nimetullah Efendi, 1541 senesinde tamamladığı Farsça-Türkçe lügatinde *berhurdara* “nasipli ve gönenici” karşılığını vermiş. Türkçede yakın zamanlarda kullanıldığını zannettiğim, yeni bildiğim bir sözcüğü (gönenici) beş asır önce yazılan bir sözlükte görünce, nasıl sevindim, bilemezsiniz.

1 Metin içine koymadım, bütünlüğü bozabilir diye. Fakat unutulup gitmesine kıyamadığım bir algış ifadesi daha var, böylesi durumlarda söylenen. Bizim yöreye (Sivas) mahsus olduğunu tahmin ediyorum, başka yerde duymadım. Eli öptülen sinn-i kemale ermişlerin bilhassa hanımların, genç kızlara söyledikleri bir söz: “yüzün olsun”. Düşünüyorum da ne arı duru, sade, manalı, arifane bir temenni. Öyle ya, insanların yüzüne bakacak yüzünüz yoksa, niye yaşarsınız ki!..

Taradığım klasik eserlerimiz içinde, ilk olarak *Yûnus Divanı*'nda karşılaştım berhurdarla. Büyük Yûnus'un yine hikmet ve ibretle örülü bir beytinde.

Bu dünya kime kaldı kimi berhurdar kıldı

Süleyman'a kalmadı onun berhurdarlığı

Dünyanın berhurdarlığının eksik, yarım, natamam, gelip geçici olmadığını bilmeyen yok. Bu arzudan vazgeçen kim dersiniz? Hemen hiç kimse!

Daha sonraki dönemlerde, birçok şairin divanında berhudarı görebilirsiniz. Söz gelimi, Hayretî bir manzumesine şöyle kondu muş:

Seng-i cevri mâve-i mihr ü muhabbet bilmeyen

Bağ-ı aşk içinde siz sanman ki berhurdar olur

Bu beyitten zihnime şöyle bir mana doğuyor: *Sitem taşıyı, muhabbetin ve sevgilinin lütfu (meyvesi) saymayan, aşk bahçesinde/ ikliminde mesut olamaz, maksuduna eremez.*

Cevre cefaya katlanmadan, sevgilinin sitemlerini göze almadan âşıklık davası olmaz, demeye getiriyor şair. Öyleyse biz de deriz ki, öyle bir mahubenin/ maşukanın cevrine katlanalım ki berhurdarlığımız daim olsun.

Çocukluğumdaki bayramların yahut özel karşılaşmaların hatırlatıcısı “berhudar ol”u ben de torunlarım için kullanacağım ömrüm olursa. “Çok yaşa, sağ ol” pek soğuk duruyor. Belki arada bir, “daim bu günleri gör”ü ya da “bahtiyar ol”u tercih ederim. Fakat bilirsiniz ki meylim ve sevgim “berhudar ol”dan yana olacaktır.